

„Noví Evropané“ a jejich role v transatlantických vztazích po vstupu do EU – český a polský příklad

Břetislav Dančák

Politická mapa Evropy změní v letošním roce svou podobu. Důvodem je bezprecedentní rozšíření Severoatlantické aliance (NATO) v březnu o sedm zemí a Evropské unie (EU) v květnu o deset zemí. Dojde k expanzi dvou organizací, které v minulém století zajistily západním demokraciím svobodu, bezpečnost a blahobyt. Nyní se srovnatelná možnost dosažení dlouhodobé stability a prosperity nabízí zemím se zcela odlišnou historickou zkušeností. S výjimkou Malty a Kypru je větší část nejnovějších dějin všech ostatních přistupujících států poznamenána stínem totalitních režimů. Oprávněně lze tvrdit, že se jedná o nejrozsáhlejší změnu uspořádání Evropy od roku 1989. Současně dochází k naplnění prioritních cílů zahraniční politiky u několika států najednou. Tento souběh událostí je dán především celkovým konceptem rozšíření, který byl minimálně od druhé poloviny devadesátých let projektován primárně na země střední a východní Evropy.

Vliv rozšíření se projeví na politické, ekonomické a bezpečnostní struktuře Evropy a bude mít dopad také na podobu transatlantických vztahů. Explicitně je to dáno tím, že řada evropských zemí je současně členem EU i NATO, přičemž tyto země nemají v obou organizacích stejnou pozici, a to zvláště s ohledem na možnost ovlivňování přijímaných rozhodnutí. I když byly EU a NATO povolány k plnění odlišných typů agend, nelze je vnímat zcela odděleně. Na druhou stranu však není možné zjednodušit transatlantický dialog do formátu EU–NATO, protože se nejedná o homogenní politické celky, nýbrž o soubor států s často velmi diferencovanými zájmy a také s různou úrovní bilaterálních vztahů, které tyto státy udržují mezi sebou navzájem. Velmi zřetelně se to projevilo během konfliktu v Iráku.

Dosavadní průběh sporu mezi Spojenými státy na straně jedné a některými evropskými zeměmi na straně druhé v kauze Iráku vyvolává potřebu hlubšího zamyšlení se nad tím, jaká je budoucnost transatlantické spolupráce po vstupu středo- a východoevropských zemí do EU a NATO. Samotný akt vstupu se v této fázi, v tomto časovém období, jeví spíše pouze jako technická záležitost. Klíčovou zůstává otázka: Co nastane poté? Jakým směrem se bude ubírat vojensko-politická spolupráce v euroatlantické oblasti? Jak budou státy euroatlantické oblasti reagovat na nebezpečí globálního charakteru, jakými jsou mezinárodní terorismus a prolifera-

ce zbraní hromadného ničení? Budeme svědky vytváření ad hoc koalic pro okamžitá řešení, nebo se udrží tradiční spojenecké vazby založené na vzájemně sdíleném konsenzu? Všechny tyto otázky se bezprostředně týkají i přistupujících zemí, a to s ohledem na jejich podíl na transatlantickém dialogu.

V následující stati bude na příkladu České republiky a Polska ukázáno, jak se mohou lišit postoje dvou členů aliance a současně budoucích členů EU. Zároveň bude soustředěna pozornost na odhalení slabín a výhod, které plynou z toho, že ČR a Polsko zastávají v některých aspektech různé pozice. Autor přitom sdílí přesvědčení o nezbytnosti udržení vysoké úrovně transatlantických vztahů, a to proto, že je to v dlouhodobém zájmu Evropy i USA. Stejně důležitým dlouhodobým zájmem ČR, Polska a také dalších přistupujících států je, aby v budoucnu nebyly nuceny při řešení mezinárodních krizí činit volbu mezi Spojenými státy a Evropou.

Emotivní definice spojení

Spojené státy hrály v poválečném vývoji západní Evropy nezastupitelnou roli. Díky úzkým transatlantickým vazbám vyrostlo silné společenství demokratických národů obývajících euroatlantickou oblast. Ve vztazích západní Evropy a USA převládala období úzké spolupráce a vytváření struktur tradičního spojení. V novodobé historii se však vyskytlo i několik konfliktních momentů, kdy se názory po obou stranách Atlantiku značně lišily. Jedním z takových momentů je také současná krize transatlantických vztahů, vyvolaná rozdílným postojem USA a některých evropských zemí, především Francie a Německa, k problematice Iráku.

Způsob odstranění režimu Saddáma Husajna preferovaný Spojenými státy nenalezl všeobecnou podporu mezinárodního společenství a rozdíly se objevily také uvnitř EU. Vedle zemí s vyhraněným protiamerickým postojem se zformovala skupina států, které naopak postup Washingtonu aktivně podpořily. Situace po teroristických útocích na Spojené státy z 11. září 2001 z pohledu řady Američanů nedávala široký prostor pro vedení dlouhých diplomatických jednání a administrativa George W. Bushe představila doktrínu, která si vynucovala jasnou a nevyhýbavou odpověď. Vyhlášení války mezinárodnímu terorismu mělo své hluboké morální opodstatnění, jež vyrůstalo z nejlepších tradic euroamerické civilizace a současně mohlo být sdíleno i řadou zemí s jinými politickými tradicemi. Tento stav platil v případě odstranění talibánského režimu v Afghánistánu, kdy se Spojeným státům podařilo vytvořit početnou koalici zemí, které přímo nebo nepřímo likvidaci podporovaly.

Otevření možnosti útoku na Irák jako dalšího cíle na cestě boje proti mezinárodnímu terorismu však vyvolalo pochybnosti i mezi některými dlouhodobými spojenci Washingtonu. Argumenty předkládané představiteli Pentagonu nezněly pro mnohé dostatečně přesvědčivě a předchozí silná koalice se začala rozměňovat. Dvě vůdčí země evropské integrace, Francie a Německo, se vyslovily proti válce v Iráku. Vznikl spor, jenž nabral velmi emotivní ráz a který se bezprostředně týkal také České republiky a Polska (pochopitelně i dalších zemí, tyto však nejsou předmětem analýzy). Především ostrá kritika amerického ministra obrany Donalda Rumsfelda dávala konfliktu v některých fázích nádech definitivního rozkolu mezi zájmy USA a Evropy.

Velmi bouřlivou reakci vyvolalo vyjádření D. Rumsfelda na tiskové konferenci 22. ledna 2003, když odpovídal na otázku novináře a hodnotil postavení evropských zemí ve vztahu k USA a alianci. Svůj pohled vyložil následujícím způsobem: „Nyní přemýšlíte o Evropě jako

o Německu a Francii. Já ne. Myslím si, že to je *stará Evropa*. Jestliže se dnes podíváte na celé evropské NATO, posouvá se jeho gravitační centrum na východ. A tam je mnoho nových členů. A pokud si vezmete seznam všech členů NATO a všech těch, kteří byli nedávno přizváni – Co to znamená? Dvacet šest, zhruba tolik? – máte pravdu. Německo je problém, Francie je problém... Ale vidíte obrovské množství dalších zemí v Evropě. Nejsou s Francií a Německem, jsou se Spojenými státy“ (Rumsfeld 2003a; zvýraznění BD.). Tato formulace se objevila dva týdny před důležitou konferencí o evropské bezpečnostní politice pořádanou každoročně v Mnichově. Zároveň to bylo v době, kdy už se dalo tušit, že zahájení útoku na Irák není otázkou měsíců, ale týdnů, a přípravy na invazi vrcholily. Tlak Pentagonu byl zřejmý. Řečeno jinými slovy – D. Rumsfeld označil evropské země neochotné se podílet na odstranění diktátorského režimu pod vedením USA za starou Evropu a naopak vyzdvihl význam nově demokratizovaných států, které se vyslovily pro podporu amerického úsilí a symbolizovaly Evropu novou. Světovými médii záhy proletěla série článků o sporu o „starou“ a „novou“ Evropu.

Konferenci v Mnichově však předcházela ještě jedna událost, která ukázala, že rozdělení Evropy na proamerickou a antiamerickou je skutečně signifikantní. Tou byl dopis podporující postup USA v Iráku, jež podepsalo osm evropských státníků. Text dopisu byl 30. ledna zveřejněn v deníku *Wall Street Journal* a současně v několika dalších světových listech. Mezi signatáři byli premiéři Dánska A. F. Rasmussen, Itálie S. Berlusconi, Portugalska D. Barroso, Španělska J. M. Aznar, Velké Británie T. Blair, Maďarska P. Medgyessy, Polska L. Miller a prezident České republiky V. Havel. Dle očekávání byla reakce Německa a především Francie odmítavá a prezident Jacques Chirac dokonce použil velmi emotivní vyjádření, když řekl, že země přistupující k EU „propásly dobrou příležitost mlčet“.

Powell versus Rumsfeld

Analyzujeme-li způsob, jakým Pentagon nahlížel problematiku získání eventuálních spojenců k provedení invaze do Iráku, můžeme dospět ke konstatování, že postup D. Rumsfelda jednak odpovídal duchu doktríny G. W. Bushe formulované po září 2001 a jednak byl projevem převahy koncepce ministerstva obrany při řešení irácké krize nad koncepcí, kterou reprezentoval ministr zahraničních věcí Colin Powell. Zastánci tvrdého postupu prosadili v administrativě svůj vliv a během rychlého postupu spojeneckých vojsk na Bagdád jej ještě více upevnili. Také poválečná obnova Iráku je v režii ministerstva obrany a méně v rukou ministerstva zahraničí. Například seznam 63 zemí, které se mohou účastnit na lukrativních zakázkách při poválečné obnově Iráku v celkové výši 18,6 mld. USD, sestavoval Pentagon a referoval o nich v prosinci 2003 náměstek ministra obrany Paul Wolfowitz. Kritéria vyloučila podíl takových států, jako jsou Francie, Německo, Rusko, Čína a další, v pozici hlavních dodavatelů, umožnila však jejich účast v postavení subdodavatelů. V poskytnutém zdůvodnění se uvádí, že takový výběr byl nutný pro zajištění „nezbytné ochrany základních bezpečnostních zájmů Spojených států“. A země zařazené na seznam byly klasifikovány jako ty, jež „s USA sdílejí pohled na svobodný a stabilní Irák“ (*Wall Street Journal* 10. 12. 2003: A5). ČR a Polsko se ocitly ve skupině států, které se mohou o zakázky ucházet jako hlavní dodavatelé.

V čem spočívaly rozdíly v přístupu C. Powella na straně jedné a D. Rumsfelda a jeho náměstka P. Wolfowitze na straně druhé? Obě koncepce předpokládaly jasnou odpověď USA na teroristické útoky, v tom se nelišily. Rozdílné pojetí se však projevilo při

posuzování potřeby vytvoření koalice zemí, které by se měly na takové odpovědi podílet. C. Powell od počátku prosazoval názor, že úspěch USA v efektivní boji proti mezinárodnímu terorismu je závislý na široké podpoře mnoha zemí. Předpokládal, že účinný postup se neobejde bez zapojení velkých mezinárodních hráčů Ruska, Číny, Francie, Německa, pochopitelně tradičního spojence Velké Británie, a také dalších zemí. Naopak koncepce D. Rumsfelda vycházela z možnosti samostatného postupu Spojených států, a to díky jejich evidentní vojenské převaze bez ohledu na rozsah účasti mezinárodního společenství, resp. i při jeho minimální účasti. Zapojení dalších zemí nebylo kladeno jako podmínka zahájení útoků proti Afghánistánu a posléze Iráku. V případě Afghánistánu se ještě projevila značná míra souhry obou přístupů. Vzniklá koalice přinesla odstranění talibánského režimu, řada států se současně následně zapojila do obnovy této středoasijské země. Po skončení bojů se navíc Američanům podařilo přenést velkou část odpovědnosti za další vývoj Afghánistánu na NATO. Stejného diplomatického úspěchu ale nebylo dosaženo v kauze Iráku, přestože se podle vyjádření D. Rumsfelda do operace Irácká svoboda začlenilo více zemí než během první války v Perském zálivu v roce 1991 (Rumsfeld 2003b). Kritici postupu současné administrativy, mezi něž se řadí i bývalá ministryně zahraničí Madeleine Albrightová, zdůrazňují, že se USA nechovaly v Afghánistánu a tím méně v Iráku jako příliš kooperativní stát. V budoucnu by podle mínění Albrightové „měli být Evropané zváni, nikoliv řízení k užší spolupráci s Washingtonem“. Albrightová dále podotýká, že je potřeba si „připomenout, že ‚spojenci‘ a ‚satelity‘ jsou naprosto rozdílné věci“ (Albright 2003: 9).

Shrneme-li krátce vývoj před invazí do Iráku, lze říci, že vojenské přípravy na odstranění Saddáma Husajna v podstatě předstihly diplomatická jednání. Kampaň byla zasazena do vymezeného ideologického rámce. Tato skutečnost byla pochopitelná a je možné ji vyložit jako reakci na teroristické útoky, které svými rysy evokovaly v americké společnosti situaci po napadení Pearl Harboru. Tím lze vysvětlit také prioritní význam Pentagonu a postupnou marginalizaci C. Powella.

Americká veřejnost do značné míry přijala postavení USA jako postavení země ve válce. Na rozdíl od Evropanů vyjadřovalo v polovině roku 2003 více než osmdesát procent Američanů názor, že „válka může vést k dosažení spravedlnosti“ (*Transatlantic Trends* 2003, citováno dle Kagan 2004: 106). To umožnilo administrativě, aby na vlně veřejné podpory vystavěla koncept permanentního boje proti mezinárodnímu terorismu a režimům, které mu poskytují zázemí v různých formách, a aby dala tomuto boji dlouhodobý ráz. Bushův tým si byl vědom toho, že počáteční touha po odvetě bude postupem času opadávat a vůle bude slábnout také v závislosti na nezbytných finančních nákladech válečných operací. Proto se silný ideologický náboj koncepce s akcentem na hodnoty patriotismu ukázal jako vhodný způsob, jak udržet veřejnost na své straně.

Americká zahraniční politika nikdy nepostrádala ideologické zázemí a tím spíše to platí pro období posledních tří let. V tomto smyslu je zajímavé sledovat, kde stojí země označené za „novou Evropu“ v současné koncepci administrativy G. W. Bushe. Následující část textu bude soustředěna na hledání odpovědi po motivech, jež zřejmě vedly ke zvýraznění role ČR, Polska a dalších zemí ze strany USA.

Perspektiva udržení spojenečtví

Specifické postavení Spojených států po konci studené války vyplývá z faktu, že po rozpadu Sovětského svazu jsou jediným nositelem atributu „superpower“. Ken Aldred a Martin A. Smith vyjmenovávají několik předpokladů, za kterých je možné označit stát za „superpower“. Na základě názorů řady autorů docházejí k závěru, že USA si udržují svou výjimečnou pozici díky obrovské vojenské kapacitě. K tomu citují Samuela Huntingtona, jenž konstatuje, že „Spojené státy jsou při určité minimální podpoře Británie a Francie schopny samostatné vojenské intervence téměř v kterékoliv části světa. A pouze Spojené státy mají k dispozici takovou vzdušnou sílu, která jim umožňuje bombardovat prakticky kterékoliv místo na světě. To jsou stěžejní části vojenské pozice Spojených států jako globální mocnosti.“ Dále citují Susan Strangeovou, která se domnívá, že jedinečná moc USA je založena na klíčové roli v systému nejdůležitějších mezinárodních institucí, a podle níž „mezinárodní organizace doposud nepřijaly žádnou iniciativu, kterou by Spojené státy neústupně odmítaly“. Velmocenské postavení USA doplňuje jejich ekonomická síla, převyšující možnosti jiných zemí. Ze středoevropské perspektivy je neméně důležité ještě jedno tvrzení citované S. Huntingtonem, jenž uvádí, že „superpower musí reprezentovat ideál s apelem překračujícím její hranice“ (Aldred, Smith 1999: 168–171). Pro to, aby byl stát vnímán jako „superpower“, však musí mít podle Williama T. R. Foxe ještě jeden atribut, a tím je nejen dostatečná kapacita (vojenská, ekonomická, politická a ideologická), ale především „schopnost a vůle projektovat moc a vliv. Jinými slovy, status „superpower“ neznamená to, co země měla dělat, ale co dělala nebo byla připravena dělat“ (Aldred, Smith 1999: 18–19).

Administrativa George Bushe staršího jednala v duchu „superpower“ a svůj závazek vůči světovému řádu potvrdila mimo jiné tím, že se postavila do čela států intervenujících proti Iráku ve prospěch Kuvajtu v první válce v Perském zálivu v roce 1991. K preciznějšímu propracování budoucího směru americké zahraniční politiky však přistoupila až administrativa Billa Clintona, která přijala novou doktrínu založenou na tom, že „nástupcem doktríny zadržování musí být strategie rozšiřování – rozšiřování světového společenství tržních demokracií“ (Aldred, Smith 1999: 65–66). Je nepochybné, že takto definovaná doktrína byla příznivá pro transformující se středoevropské státy. Jejím konkrétním naplněním se pak stalo rozšíření NATO v roce 1999, jež bylo z velké části dílem Clintonovy administrativy a ministryně zahraničních věcí M. Albrightové. V té době se v týmu blízkých spolupracovníků prezidenta ocitl také Ronald D. Asmus, který napsal společně se dvěma dalšími analytiky z RAND Corporation Richardem L. Kuglerem a F. Stephenem Larrabeem článek „Building a New NATO“. Podle George W. Graysona měl tento text, zveřejněný na podzim 1993 v časopise *Foreign Affairs*, podstatný vliv na strategii rozšíření. G. W. Grayson se domnívá, že článek tří „RAND Boys“ měl srovnatelný dopad na transatlantickou bezpečnost jako slavný esej George F. Kennana „The Sources of Soviet Conduct“ z roku 1947, napsaný rovněž pro *Foreign Affairs* a inspirující přijetí strategie zadržování (Grayson 1999: 33, 41–42).

R. D. Asmus měl od počátku velmi blízko ke Clintonově doktríně rozšiřování a byl jedním z hlavních advokátů expanze NATO na východ. Z demokratických pozic se nyní staví proti postupu republikánské administrativy a hovoří o potřebě formulování nové „grand strategy“ mezi Spojenými státy a Evropou, a to především ve vztahu vůči NATO. Pokud se nenačleňuje vůle k překonání současných sporů, dojde podle jeho slov k tomu, že „největší aliance

[NATO] moderní historie začne být vysoce irelevantní“. Podle Asmusova názoru nemůže výjimečný úspěch amerických jednotek v Iráku zastínit fakt, že „politické a diplomatické úsilí vybudovat širokou mezinárodní koalici bylo debaklem“ (Asmus 2003: 21–22). Znamená to tedy, že demokratická administrativa by byla schopna lépe reagovat na bezpečnostní výzvy po září 2001 a republikáni v tomto smyslu zcela selhali? Odpověď nemůže být jednoznačná, a to především proto, že minimálně jeden ze dvou hlavních strategických cílů, před nimiž podle R. D. Asmuse nyní NATO stojí, se zdá být blízký i Bushově administrativě. Konkrétně se jedná za prvé o novou „východní“ agendu a za druhé o konsolidaci euroatlantického společenství (Asmus 2003: 23).

Závazek východního rozšíření NATO současná administrativa plní, což potvrdilo rovněž rozhodnutí summitu aliance v Praze v roce 2002, na němž bylo přizváno sedm zemí ze střední a východní Evropy ke vstupu v březnu letošního roku. Je zřejmé, že nynější politika Bílého domu má jinou charakteristiku, než jakou by jí připisal např. R. D. Asmus. Nicméně razantnost, s jakou byly nové demokracie vtaheny do globálního bezpečnostního prostředí, hovoří spíše ve prospěch tvrzení, že pod vedením Bushovy administrativy získaly větší mezinárodní prostor, než kdyby se euroatlantické vztahy odvíjely pouze po linii relací USA a hlavních evropských hráčů, mezi nimiž zaujímají Francie a Německo důležitou roli a přitom ne vždy zohledňují zájmy menších evropských partnerů. Není samozřejmě možné aktuálně relativně výhodné postavení „nových Evropanů“ absolutizovat, protože se již projevily některé limity bilaterální spolupráce. Dobrým příkladem je cesta prezidenta Aleksandra Kwaśniewského do Washingtonu na začátku roku 2004. Kwaśniewski odjížděl s nadějí, že získá od svého protějšku příslib zrušení vízové povinnosti pro polské občany při cestách do USA, ale uspokojivou odpověď nedostal. Přitom je vhodné připomenout, že Polsko má po USA a Velké Británii v Iráku třetí největší vojenský kontingent (2 450 osob) a vystupuje v roli naprosto loajálního amerického spojence.

Ideologický základ americké zahraniční politiky a „nová Evropa“

Jakákoliv úvaha o americké zahraniční politice musí vycházet z vědomí toho, že se jedná o politiku primárně ideologickou, a takto je potřeba nahlížet i na zahraniční politiku současné administrativy G. W. Bushe. Ideologické zdůvodnění politického jednání leží u samé podstaty projektování místa a role USA ve světě. Tak jak bylo vymezeno výše, musí USA dbát o upevnování své pozice modelu k následování. Přitom je evidentní, že „superpower“ založená pouze na síle je velmi těžko udržitelná a v otevřené společnosti by byla obtížně obhájitelná dovnitř, ale rovněž navenek. Neméně zásadní je charakter a rozsah hrozeb, před nimiž současný svět stojí: ty neumožňují Americe jednat zcela bez ohledu na dosažení alespoň minimálního konsenzu. Přitom by bylo velkým zjednodušením, pokud by byl americký postup viděn pouze prizmatem ekonomických zájmů. I když jsou jeho nedílnou součástí, nemohou zcela dominovat. Pouhé ekonomické motivy by byly nedostačujícím důvodem k zahájení války. Tlak mezinárodního společenství a americké veřejnosti jsou pro americké vůdce příliš podstatnými faktory a musí být zohledňovány.

V tomto smyslu jsou ČR a Polsko nejen spojenci, kteří díky úzkým vazbám na USA získávají větší prostor na mezinárodní scéně, ale mají rovněž legitimizující funkci v konfliktu, mimo jiné zdůvodňovaném nezbytností odstranění diktátorského režimu. Konkrétní materiální příspěvek ČR a Polska během operace Irácká svoboda odpovídal možnostem obou zemí

a byl nepochybně zaznamenán. Nicméně skutečný význam jejich účasti spočíval a nadále spočívá v tom, že dal do rukou USA tolik potřebné ideologické potvrzení správnosti jednání. Takto bylo mj. pohlíženo i na zmiňovaný „dopis osmi“.

Jaká je tedy perspektiva udržení specifického spojení Spojených států se zeměmi označenými za „novou Evropu“? Co přináší toto partnerství oběma stranám a kde stojí zájmy ČR a Polska ve vztahu ke sjednocující se Evropě?

Termín „nová Evropa“ evokuje ve svém adjektivu cosi, co bychom mohli popsat jako budoucí perspektivu, atmosféru pozitivního vývoje či příznivou variantu světového řádu. Jednoduše může vyvolávat dojem žádoucího stavu, a to v době, kdy se dosavadní postupy již vyčerpaly. Zasadíme-li „novou Evropu“ do kontextu vývoje od druhé poloviny devadesátých let minulého století, objeví se nám poměrně čitelná deskripce amerických zájmů ve světě. Období po konci studené války bylo charakteristické existencí šedých bezpečnostních zón, jednou z nich byla visegrádská střední Evropa. Tato oblast byla vstupem ČR, Maďarska a Polska do NATO zahrnutá do západního bezpečnostního systému a tím vlastně zmizela. Totéž se stane s dalšími přistupujícími státy v březnu letošního roku. Aliance získala po rozšíření v roce 1999 něco, co by se dalo nazvat „středoevropskou zkušeností“. Do organizace vstoupily země objektivně – ve srovnání se stávajícími členy – vojensky slabé, ale s vitální potřebou udržení NATO jako funkční bezpečnostní struktury, a tedy nakloněné Spojeným státům, které projevovaly největší hybnou iniciativu. Na jedné straně se u těchto zemí projevovala vůle k následování USA z důvodů vděčnosti za prosazení jejich přijetí, na druhé straně bylo a je v jejich vlastním zájmu, aby se NATO nezměnilo v pouhou formální bezpečnostní organizaci, ale nadále zůstalo akceschopné. Zde je evidentní, že udržení aktivní role USA je naprosto klíčové. K tomu mohou přispívat právě země „nové Evropy“, které poskytují důvod k oživení americké přítomnosti na kontinentě, neboť vzniká obnovená forma transatlantického spojení založená na závazku vůči rozšiřování demokracie a stability. V praxi to může také znamenat, že připravovaná změna dislokace amerických vojenských jednotek v Evropě bude zohledňovat zájmy takových zemí, jako je Polsko, a dojde k jejich přesunu z Německa právě tam. O této variantě se již jednalo na expertní úrovni začátkem prosince loňského roku ve Varšavě (MON PR 2003).

Současně je potřeba brát v úvahu také význam transformovaných zemí jako míst, odkud přichází podpora, a zároveň mohou sloužit jako příklad úspěšné změny režimu, k níž USA přispěly. Pro Spojené státy je mnohem snazší shodnout se na prioritách ve vztahu k Iráku se zeměmi, které mají vlastní nedávnou zkušenost s totalitními režimy, než je tomu například v případě Francie či Německa. Určení společných priorit s posledně jmenovanou skupinou států probíhá v jiném kontextu a je založeno na jiných zásadách.

Avšak vztahy USA s Francií a Německem nelze zcela oddělit od vztahů s ČR a Polskem především z toho důvodu, že došlo ke kritickému souběhu několika událostí, které ovlivňují postavení budoucích členských zemí s dopadem na vztahy v EU. Krize v transatlantických vztazích jako následek rozporů kolem Iráku probíhá v době, kdy se blíží datum rozšíření EU, kdy zároveň Konvent předložil (neúspěšně) ke schválení návrh evropské ústavy a kdy se také dále specifikuje Společná zahraniční a bezpečnostní politika EU (SZBP). To vše jsou faktory, jež musí ČR a Polsko ve svých koncepcích zohledňovat a na něž musí reagovat.

Akomodační a katalyzační pozice

Bez nadsázky lze říci, že rozšíření EU o deset států je velkou výzvou. Skupina přístupujících zemí je poměrně různorodá a rozdíly budou přetrvávat i po samotném vstupu. Pokud soustředíme pozornost na problematiku ČR a Polska, můžeme si všimnout několika odlišností vedoucích k následujícímu konstatování. Dosavadní postoj ČR a preference sledované ve vztahu k vývoji v EU svědčí o zastávání pozice, kterou bychom mohli pracovně nazvat jako „akomodační“. Pozici, s níž vstupuje do EU Polsko a kterou se bude pravděpodobně snažit udržet, je možné označit – opět spíše pracovně – jako „katalyzační“. Mezi oběma zastávanými přístupy existují viditelné rozdíly, které však nemohou vést k úvaze hodnotící jeden přístup jako dobrý a druhý jako špatný. Další část textu bude primárně zaměřena na poukázání na výhody a nevýhody plynoucí ze zastávání uvedených pozic.

Akomodační pozici je možné charakterizovat jako pozici, která klade důraz na co nejuspěšnější etablování v rámci existujících unijních struktur a pravidel. Vychází z přesvědčení o potřebě maximálního zvládnutí funkčních mechanismů tak, aby země dokázala využívat potenciál, jenž se v prostoru EU otevírá. Akomodační pozice znamená, že ze strany státu je vyvíjen tlak na dílčí změny uvnitř většího celku, které odpovídají zájmům tohoto státu, ale tyto změny nejsou prosazovány radikálně a jejich prezentace probíhá v souladu s dalšími zeměmi se stejným názorem. Zároveň je patrná poměrně vysoká míra koherence zastávaného postoje s širším unijním konsenzem. Neprojevuje se snaha o nějaký zvrát dosavadního vývoje či o úplnou změnu pojetí principů, na nichž se společenství vytvořilo. Cílem sledované politiky dovnitř státu je akceptace EU mezi vlastním obyvatelstvem a identifikace s Uníí jako evropskou entitou, se kterou je ČR pevně spojena. V duchu akomodační pozice je také formulován *Návrh koncepce směřování ČR v rámci Evropské unie*, zveřejněný 12. února 2004 ministerstvem zahraničních věcí. Z textu dokumentu je i následující citace: „ČR je vzhledem ke své ekonomické pozici, geografické poloze, velikosti a historii zastáncem evropské integrace a komunitárního přístupu, který nejlépe zajišťuje rovné postavení členských států. ČR bude podporovat soudržnost EU při vývoji evropské integrace. V případě zvyšování heterogenity Unie bude ČR usilovat, aby svými aktivitami byla co nejbližší těžiště integrace a neocitla se na její případné periferii.“

Tento přístup se někdy může jevit jako částečně pasivní a vedoucí k souhlasu též s podmínkami ne zcela výhodnými. Na druhou stranu však vytváří předpoklady pro to, aby etablování ČR v EU proběhlo rychle a při omezeném napětí, které přirozeně z povahy integrace plyne. Jedním z atributů akomodačního přístupu je také to, že není veden potřebou, aby byl „český hlas“ slyšet vždy a všude, ale že respektuje velikostní potenciál země a reálné možnosti vlivu. V tomto pojetí se za přínos považuje stabilní místo v Unii a projektování zahraniční politiky dovnitř společenství, tedy především upevňování vztahů se členy EU. Politika ČR k dalším mezinárodním subjektům má tendenci stát blízko politice převažující v EU; to platí s určitými výjimkami.

Katalyzační pozice není ve vztahu k akomodační pozici v protikladu a netvoří v tomto smyslu protipól. Ke svému plnému rozvinutí navíc nutně potřebuje, aby v sobě zahrnovala základní prvky akomodační politiky.

Z hlediska obecné charakteristiky se dá říci, že katalyzační přístup je veden aspirací přesahovat stávající rámec EU. Je to tendence, která se pokouší existující projekty Unie

zásadním způsobem ovlivňovat a zasahovat do nich, dávat jim novou dynamiku, popř. i měnit jejich směr. Tyto záměry lze vyčíst i v letošní zprávě ministra zahraničních věcí Włodzimierze Cimoszewicze o stavu polské zahraniční politiky z 21. ledna: „Naším cílem je posilování identity Unie jako klíčového aktéra mezinárodní scény v globálním měřítku. Společnou politiku vnímáme spíše v kategoriích příležitostí než omezení. Může nám vytvořit možnosti pro uplatňování efektivnějšího vlivu na vnější politiku Unie, a to zvláště na východě Evropy. Aby to bylo možné, musíme být schopni předkládat unijním partnerům cílené a přesvědčivé záměry a musíme usilovat o to, aby se kolem nich vytvořila politická shoda. Naším hlavním cílem v rámci společné unijní zahraniční politiky bude posilování a dynamizace spolupráce Unie se sousedy, a to zvláště s východními sousedy prostřednictvím východního rozměru politiky EU. Návrhy, které jsme předložili v minulých měsících, sehrály inspirativní roli v unijních debatách. Budeme pokračovat v naší angažovanosti v přípravě iniciativy ‚Širší Evropa – nové sousedství‘. Budeme usilovat o to, aby bylo provedeno v průběhu rozvoje této koncepce odpovídající rozlišení politiky sousedství vůči jednotlivým partnerům“ (Cimoszewicz 2004).

V souvislosti se zastávaným postojem je ze strany Polska často využíván faktor vlastní velikosti a jistá míra vědomí „nepostradatelnosti“ při řešení klíčových otázek evropské integrace. Polsko vyvíjí iniciativu v oblastech zvláštního významu, kde sleduje svůj postup a předkládá nová témata, jež by měla být zahrnuta do agendy EU. V tomto přístupu se projevuje také připravenost obhajovat postoj, jenž primárně odpovídá konkrétním zájmům státu a přitom nemusí být nutně ve shodě s převažujícím názorem společenství. Potvrzením byla polská pozice zastávaná při jednáních o přijetí návrhu ústavy EU z konce loňského roku. V návaznosti na to poskytl své hodnocení W. Cimoszewicz ve vystoupení před Sejmem: „Jasně jsme vymezili naše priority. Týkaly se zohlednění křesťanských tradic v preambuli ústavy, skupinového modelu předsednictví, odmítnutí takových návrhů v oblasti obrany, které by oslabovaly roli NATO, zohlednění plné reprezentace členských států ve složení Komise a zachování systému vážení hlasů v Evropské radě dle ustanovení Smlouvy z Nice. Důsledně jsme bránili naše zájmy. Díky konstruktivnímu dialogu s partnery se podařilo nalézt společná stanoviska v mnoha otázkách. Nedosáhli jsme porozumění ve věci systému vážení hlasů v Evropské radě a obsahu preambule“ (Cimoszewicz 2004).

Kritériem pro prosazování katalyzačního typu politiky je permanentní víceúrovňová diplomacie, a to jak ve vztahu k EU a jejím členským státům, tak vůči dalším zemím a organizacím. V případě Polska je zřejmé, že je odhodláno dívat se za horizont budoucí vnější hranice EU, a to především v relaci se svými východními sousedy Ukrajinou a Běloruskem. Zde se již také projevil trend zapojování do existujících unijních projektů, ale i předkládání vlastní iniciativy. Polsko se profiluje jako silný stoupenec východního rozměru EU a má k tomu řadu důvodů. Nejviditelnějším motivem je snaha o budoucí posunutí hranice Unie dále na východ. Přistoupení Ukrajiny není v této chvíli aktuální, ale vytváření co nejpříznivějších podmínek pro vzájemné vztahy Polska, resp. EU, a Ukrajiny jsou jedním ze základních cílů, které hodlá Varšava dlouhodobě sledovat. Na tomto místě je důležité zmínit, že v pohledu na východní politiku Polska a na pozici, jakou by mělo k této otázce zaujímat v rámci EU, panuje mezi představiteli politické elity konsenzus, který jde napříč politickým spektrem.

Pokusíme-li se o krátké shrnutí výhod a slabin spojených se zastáváním akomodační či katalyzační pozice, můžeme uvést, že oba přístupy jsou částečně určovány volbou a částečně jsou založeny na objektivních potenciálech ČR a Polska. Ty jsou dány geografickou polohou, velikostí, lidnatostí a strukturou hospodářství. Od těchto faktorů nelze odhlédnout.

Z hlediska výhod je pro ČR žádoucí, aby ve střednědobé perspektivě dosáhla konsolidovaného stavu v rámci EU a stala se jejím plnohodnotným členem v plném smyslu slova. Díky stabilnímu postavení a úzkým vazbám na srovnatelné státy s podobnými zájmy bude ČR schopna efektivně využívat mechanismy EU k zajištění vlastního rozvoje. K tomu jí může pomoci i sdílení unijní identity a dobré zvládnutí všech jejích politik. Efektivní převedení širokého spektra agend z ministerské úrovně na nejnižší úrovně státní a místní správy je dalším předpokladem pro to, aby mohla být akomodační pozice hodnocena jako úspěšná. ČR bude také bezpochyby čerpat výhody ze svého vnitrounijního postavení, neboť bude obklopena ze všech stran pouze členskými státy EU. Tato výhoda je však na druhé straně i jistou slabinou, protože postavení uvnitř EU pravděpodobně ještě více posílí koncentraci na unijní problematiku a dále oslabí zájem o dění například ve východní části Evropy. Tím se samozřejmě snižují šance ČR aktivně ovlivňovat politiku EU v tomto prostoru, protože sama nemá dostatečně propracovanou svoji vlastní pozici. Z tohoto pohledu vykazuje ČR nedostatek ambice udržovat si vysoký potenciál možností pro další rozvoj v budoucnu.

Polská katalyzační pozice naopak považuje za svoji premisu otevírání či hledání cest k užší spolupráci i mimo prostor EU. Na prvním místě se jedná o Ukrajinu, o které již byla zmínka, ale zvýšená pozornost je věnována také oblasti střední Asie a Kavkazu. Zájem Polska o východní sousedy je pochopitelný a vyplývá z geografické polohy země a významu, jenž bývá připisován jeho postavení spojnice mezi Západem a Východem.

Výhodou katalyzační pozice je to, že klade důraz na udržování širšího záběru zahraniční politiky a že stát je stále v aktivním postavení. Nutí zvažovat a připravovat větší množství variant vývoje a tím udržuje dynamiku jednání. Polsko je tak součástí a nezřídka i přímým iniciátorem pohybu, který ovlivňuje. Slabinou tohoto přístupu může být permanentní stav vytváření potenciálních možností, ale ne zcela efektivní využívání již existujících možností reálných. Jednoduše řečeno – tvorba budoucích nových příležitostí může pohltnout energii nezbytnou k tomu, aby byla dobře zvládnuta stávající agenda. Navíc není vyloučeno, že se Polsko bude soustředit na určitou oblast, bude jí věnovat zvýšenou pozornost a prostředky, ale nepodaří se mu získat adekvátní odpověď ze strany dalších členů Unie, a jeho úsilí tak zůstane nenaplněno.

Závěr: Euroatlantický prostor místem pro spolupráci

ČR a Polsko vnímají svůj vklad do transatlantického dialogu jako podstatnou část své zahraniční politiky, i když se váha jejich hlasů liší. Z různých důvodů není český a polský přístup identický a tyto rozdíly jsou zřejmé. To však nevylučuje vzájemnou spolupráci, která může být oboustranně výhodná. Styčné body se dají nalézt například v okruhu otázek spojených s konceptem „širší Evropy“. Zde by bylo možné využít zkušenosti z visegrádské spolupráce (tzv. V4). Řada kategorií, jimiž byl region středovýchodní Evropy doposud charakterizován, ztratí aktem vstupu do EU svoji platnost. Takové pojmy, jako například kandidátské země, se budou vztahovat na užší skupinu států. Lze také odhadovat, že mezi dalšími aspiranty nebude panovat tolik podobností jako v případě členů nadcházející vlny rozšíření. Pro ČR i Polsko je

velmi důležité, aby region střední a východní Evropy zůstal v centru pozornosti EU a NATO. V oficiálních dokumentech ČR i Polska se V4 stále objevuje jako politická platforma, která by neměla se vstupem do EU zaniknout, ale měla by si podržet svoji podstatu a být flexibilně využívána k posilování postavení jejích členů v rámci Unie. V posledním roce sice nepřinesla žádné výrazné výsledky, ale nelze popřít význam V4 během příprav na vstup do NATO i EU. Úsilí Polska je na poli „širší Evropy“ zaměřeno především na Ukrajinu. ČR deklaruje svůj zájem zviditelnit svoji přítomnost v oblasti jihovýchodní Evropy. Zde by mohla sehrát pozitivní roli ve vztahu k západnímu Balkánu a nabídnout užší spolupráci například Chorvatsku. Ukrajina i Balkán jsou místy, kde se setkávají zájmy USA a EU a kde je shoda na společném postupu vysoce žádoucí. Zkušenosti ČR a Polska z regionální spolupráce promítnuté do jejich nového postavení členů NATO a současně EU by mohly najít kladnou odezvu u dalších členských zemí.

Dalším okruhem problémů, k nimž se ČR i Polsko vyjadřují a jež mají bezprostřední souvislost s budoucí podobou transatlantických vztahů, je postoj vůči Společné zahraniční a bezpečnostní politice EU (SZBP) a její nedílné součásti Evropské bezpečnostní a obranné politice (EBOP). Jak ČR, tak Polsko zastávají pozici, kdy považují za hlavního garanta své bezpečnosti NATO, a jakákoliv užší provázanost s EBOP je podmiňována tím, že se nebude vytvářet na základě duplicity vůči NATO. Dle českého ministerstva zahraničních věcí je „přístup ČR k ESDP slučitelný s členstvím a politikou ČR v NATO, která je základním rámcem pro obranu ČR. Pro realizaci operací vedených EU podporujeme co nejširší přístup EU k aliančním prostředkům a schopnostem“ (MZV ČR 2004).

Polsko formuluje svoji politiku vůči EU explicitně z titulu blízkého partnera USA. Velmi příznačně to vyjádřil W. Cimoszewicz, když uvedl, že „polsko-americké vztahy dosáhly v posledních letech nebývalé úrovně. Stalo se to mj. zásluhou našeho postoje během irácké krize. Tato nová jakost našich relací s sebou přináší výhody politické povahy. Je zdrojem růstu naší pozice, a to také vůči evropským partnerům.“ Tímto způsobem je deklarována pevná vazba transatlantického rozměru, ale pro to, aby mohla být plně funkční, musí být Polsko ukotveno v unijních strukturách. Z tohoto důvodu se W. Cimoszewicz domnívá, že „logika evropské integrace činí spolupráci v rámci bezpečnosti a obrany nezbytnou. Unie jako globální aktér musí disponovat odpovídajícími prostředky, včetně vojenských prostředků. Polsko se připojí ke všem záměrům a formám spolupráce, které nebudou oslabovat Severoatlantickou alianci a zdvojit její funkce“ (Cimoszewicz 2004).

Je zřejmé, že polský pohled na bezpečnostní a obranné iniciativy EU je diktován především nevyhnutelností zaujetí stanoviska, které vyplývá z faktu členství. Nicméně hlavní důraz v obraně je kladen na NATO a USA. Aliance nadále zůstává základní platformou transatlantické spolupráce a Polsko vychází vstříc návrhům USA v případě působení NATO i mimo euroatlantickou oblast. „Aliance se stává institucí schopnou vykonávat selektivní úkoly i v odlehlých částech světa. Podporujeme tento směr. Sdílíme pohled, že NATO musí věnovat svoji pozornost oblastem, odkud pocházejí ohrožení pro euroatlantickou zónu. [...] Využívání NATO v mimoevropských oblastech je nezbytné. Tímto způsobem se upevňuje role organizace jako cenného nástroje bezpečnostních zájmů členských států“ (Cimoszewicz 2004).

Vstup České republiky a Polska do EU vytvoří předpoklady pro to, aby se mohla více rozvinout společná politika, která bude posilovat trvalost transatlantických vztahů. Hned v úvodní části bylo konstatováno, že není v zájmu ani jedné z těchto zemí, aby se dostáva-

ly do situace, kdy by musely činit volbu mezi Evropou a USA. Oba státy považují vliv USA na poválečný vývoj v západní Evropě za jednoznačně pozitivní a jejich další přítomnost na kontinentě za žádoucí. ČR a Polsko patří mezi státy s proatlantickým a v některých aspektech i výrazně proamerickým postojem. Pro USA je EU klíčovým partnerem a naopak. I když mezi nimi panují rozdíly, představuje toto spojení nejlepší způsob, jak co nejefektivněji odpovědět na globální výzvy, jimž musí čelit národy po obou stranách Atlantiku. Euroatlantická oblast bude bezpečná a prosperující pouze za předpokladu, že se vytvoří takové podmínky, aby ke konfrontaci nedocházelo, anebo pouze v minimální míře.

Bibliografie

- Albright, M. 2003. „Bridges, Bombs, or Bluster?“ *Foreign Affairs* 5: 2–19.
- Asmus, R. D. 2003. „Rebuilding the Atlantic Alliance“. *Foreign Affairs* 5: 20–31.
- Champion, M. 2003. „European Leaders Declare Support For U. S. on Iraq“. *Wall Street Journal* Jan. 30., s. A1.
- Grayson, W. G. 1999. *Strange Bedfellows. NATO Marches East*. Lanham, New York, Oxford: University Press of America.
- Kagan, R. 2004. *Of Paradise and Power. America and Europe in the New World Order*. New York: Vintage Books.
- Ken, A., Smith, M. A. 1999. *Superpowers in the Post-Cold War Era*. New York: St. Martin's Press.
- King Jr. N. 2003. „Pentagon Sets Limits on Iraq Work“. *Wall Street Journal* Dec. 10., s. A5.

Internetové zdroje

- Ministerstvo zahraničních věcí ČR 2004. „Návrh koncepce směřování ČR v rámci Evropské unie“ [cit. 12. 2. 2004]. [HTML dokument] dostupný z: <http://www.czechembassy.org/www/mzv/default.asp?id=24285&ido=7443&idj=1&amb=1>
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP 2004. „Informacja Rządu na temat polskiej polityki zagranicznej w 2004 r., Minister Spraw Zagranicznych RP Włodzimierz Cimoszewicz“. [cit. 21. 1. 2004]. [HTML dokument] dostupný z: <http://www.msz.gov.pl/start.php?page=1130803000>
- Ministerstwo Obrony Narodowej RP 2003. „Polsko-amerykańskie konsultacje w Warszawie“ [cit. 8. 12. 2003]. [HTML dokument] dostupný z: <http://www.wp.mil.pl/start.php>
- Rumsfeld, D. 2003a. „Secretary of Defense Donald H. Rumsfeld Briefs at the Foreign Press Center“. [HTML dokument] dostupný z: http://www.defenselink.mil/news/Jan2003/t01232003_t0122sdfpc.html
- Rumsfeld, D. 2003b. „DoD News Briefing – Secretary Rumsfeld And Gen. Myers“. [HTML dokument] dostupný z: http://www.defenselink.mil/news/Mar2003/t03202003_t0320sd.html

Autor

PhDr. Břetislav Dančák, Ph.D. (1973), odborný asistent na Katedře mezinárodních vztahů a evropských studií FSS MU, vědecký tajemník Mezinárodního politologického ústavu MU v Brně. Zabývá se vztahy mezi středoevropskými státy a zahraniční politikou USA vůči těmto zemím. Kontakt: mpu@fss.muni.cz